

→ Méhes László

Vissza Verdi, avagy Bartók mínusz

Fesztiválnapló a „Bartók + Verdi 2011”-ről

2011 nem az az év a Miskolci Operafesztivál történetében, amely az előadásai miatt marad emlékezetes. A bőség zavara helyett éppen hogy a hiánya az, amiért nehéz megvonni a „Bartók +...” sorozat második Verdi-évének mérlegét, így a tizenegyedik fesztivált a maga helyén és módján értékelni. Mert a „Bartók + Verdi 2011” végül is nem az volt, aminek indult.

Különös hangulatot sugall egy néhány perces, vágatlan, nem túl jó minőségű videó a YouTube videómegosztó portálon. A nagyközeli sötét öltönyben egy férfi beszél a két kezével a szívére szorított mikrofonba. Mondanivalójából csupán kétmondatnyi töredék hallható. Szó szerint ennyi: „...szolgálni fogom vagy Miskolcon, vagy máshol a közönséget és a kollégáimat. Köszönöm, hogy tizenegy évig mellettünk voltak, és remélem, hogy az elkövetkezendő évtizedekben tovább tudnak lebegni a zene óceánján.” Ahogy lecsengenek a szavak, a férfi mélyen meghajol. Jobbra lép, kézcsókot ad egy hegedűsnek, balra lép, újabb kézcsók, most egy csellistának, majd ismét a nézőtér felé fordul. A szívére tett kézzel újra, még mélyebben meghajol. A háttérből felhangzó taps egyre ütemesebb.

A videótöredéket közzétevő nem ad támpontot arról, mikor és hol készült a felvétel, de nem közli azt sem, ki az, aki beszél. Áruljuk el akkor helyette: ő Bátor Tamás, a miskolci operafesztivál igazgatója, aki 2011. június 19-én este a Miskolci Nemzeti Színház színpadán így búcsúztatta a „Bartók + Verdi 2011” Miskolci Nemzetközi Operafesztivált.

A melankolikus hangulatú zárással erőteljes kontrasztban áll a kezdet lelkesültsége. Nézzük onnan.

„Operatörténeti jelentőségű év volt Magyarországon 2001, a „Bartók + ...” Miskolci Nemzetközi Operafesztivál indulásának éve. Most, egy évtized múltán, 2011-ben közös emlékezésre invitálja a közönséget a fesztivál, amely Bartók Béla művei mellett ismét a leghíresebb olasz zeneszerző, Giuseppe Verdi operáit tűzi műsorára.” Az idei operafesztivál országos sajtótájékoztatójára készült kiadvány 2011 márciusában még ezekkel a szavakkal igyekezett felhívni a figyelmet a tizenegyedik évébe lépett, és a fesztivál repertoárjában ismét Verdit idéző Miskolci Operafesztiválra. A fesztiválnapló első bejegyzése ekkor még arról számolhatott be, hogy a fesztivál elnevezéséhez méltón, kellően gazdag Verdi-repertoárt kínál. Sőt, a klasszikus közön-

ségdarabok mellett egy igazi Verdi-ritkaságot is színpadra állít, *A kalózt*, amelyet Magyarországon még soha nem mutattak be. Kocsis Zoltán, a művet hangversenyszerű formában bemutató Nemzeti Filharmonikusok vezetője úgy beszélt erről az előadásról, mint amelynek révén „az operairodalom sötét foltjait lehet megvilágítani”. Volt azonban egy közbevetett megjegyzése, amely sokakban megütöztetést keltett. Leginkább azokban, akik nem tudták, hogy Miskolc városa 68 millió forintban limitálta az operafesztivál ez évi támogatását. (Ez alig a fele annak az összegnek, amelyet a fesztivál a „jubileumi” Verdi-év megrendezéséhez szeretett volna megkapni.) Kocsis a maga keresetlen módján úgy fogalmazott: a miskolci fesztivál nemcsak a város, hanem a régió és az ország büszkesége, „elsorvasztása kulturális büntény lenne”.

Az „Újra Verdi!” szlogen alatt futó műsorterv ezt nem is vetítette előre, hiszen a fesztivál történetének, tematikájának arról a körforgásáról szólt, amelynek kiindulópontja a 2001-es év volt. Amint azonban teltek a hetek és közeledett a naptárban a „Bartók + Verdi 2011” nyitónapjának időpontja, mégis csak bekövetkezni látszott az, amitől már márciusban tartani lehetett. Sőt, amikor egy vállalkozó kezdeményezésére és egymillió forintos felajánlása nyomán gyűjtés indult a 2011-es műsorterv megmentésére, egyre inkább egyértelművé vált: az idei fesztivál nem igazán lesz a dicsőséges újrakezdés fesztiválja. Ha úgy vesszük, sajátosan igazolódott be a héraikleitoszi állítás („Kétszer nem lépsz ugyanabba a folyóba”), amelynek ide is vonatkozatható lényege szerint a jelenben mindig más helyzetben vagyunk, mint korábban voltunk. Már csak az a kérdés megválaszolandó: mi változott, és mi maradt?

Ami az operafesztivált illeti: a Bartók pluszból látványos mínusz lett... A nyitás előtti héten ugyanis a Miskolci Operafesztivál Nonprofit Kft. kasszájában csupán a miskolci önkormányzat által biztosított támogatás volt ott. Noha júniust írtunk, a fesztivál megrendezéséhez évről évre jelentős támogatást biztosító Nemzeti Kulturális Alap kiemelt kulturális rendezvények szakmai kollégiuma még nem döntött arról, mekkora összeggel járul hozzá az ország nemzetközi hírét és hírnevét öregbítő programsorozathoz.

Ebben a helyzetben az operafesztivál igazgatója, Bátor Tamás nem mert „nagyot álmodni”. A városi támogatás további emelésétől elzárkózó önkormányzatra, a reklám-, a szponzori, továbbá a jegyár-bevételek csökkenésére, valamint az állami mecenatúra kétséges mértékére hivatkozva június 3-án végleg lemondott több fontos, és a hazai operaélet szempontjából kiemelkedő jelentőségűnek ígérkező előadásról. (A Nemzeti Kulturális Alap 60 millió forintos támogatásról szóló határozata végül július 6-án született meg, ám ez az összeg nem éri el a tavalyi 70, sőt a korábbi évek ennél is magasabb támogatási arányát.) A programváltozásról szóló döntést bejelentő sajtótájékoztatón azonban Bátor Tamás egyértelművé tette: a 2011-es fesztivál műsorában maradt előadások művészi színvonaláért továbbra is felelősséget vállal. Viszont a „maradékélen” átalakított program

egésze már nem az a szellemi termék, amelyért az operafesztivál 2010-ben „Kiváló művészeti fesztivál” minősítést kapott. Utalt ugyanakkor arra is, hogy a hazai fesztiválok történetében először a Miskolci Operafesztiválnak ítélte meg Brüsszel idén 110 ezer eurós működési támogatást, ám ennek mértéke a költségvetésük megnyírbálásával arányosan csökkenni fog.

A fesztivál programjában ugyanis drámai változások történtek: kikerült a műsorból a *Falstaff* (a Horvát Nemzeti Színház vendégjátéka), az *Otello* (a Prágai Nemzeti Opera előadása), *Az álarcosbál* (a Kolozsvári Magyar Opera produkciója), valamint *A trubadúr* és *A kalóz* (a fesztivál koprodukciói a debreceni Csokonai Színházzal és a Nemzeti Filharmonikus Zenekarral). A „Bartók + Verdi 2011” költségvetése ugyan így a korlátok között maradt, de meg sem közelítette a tíz évvel ezelőtti „hőskor” kínálatát, amikor *A kékszakállú herceg vára* mellett az *Aida*, a *Rigoletto*, a *Simon Boccanegra*, a *Nabucco* és a *Traviata* képviselték a XIX. század legnépszerűbb olasz zeneszerzőjének egyéniségét. Márpedig a „slágerszerző” Verdinek csupán a nevére bemege a közönség, muzsikájával pedig akkor is teltházas előadásokat hoz, amikor a művészi kivitelezés nem a legjobban sikerül.

2011-ben végül öt opera maradt a fesztiválprogramban: a két Verdi-darabot, a *Rigolettót* és a *Nabuccót* már hetekkel a kezdet előtt eladták, a kortárs operák, *A kékszakállú herceg vára* és a *Mario és a varázsló* valamivel nehezebben keltek el, míg Liszt Ferenc ifjúkori műve, a *Don Sanche, avagy a szerelem kastélya* eleinte nem igazán keltette fel a közönség érdeklődését. Maradt persze élet az operán túl is: a nemzetközi Liszt-évhez kapcsolódó Liszt-programnak köszönhetően a koncertkínálat a korábbi években megszokott színvonalat képviselte, Bartók révén a népzene is helyet kapott a Muzsikás együttes és Jandó Jenő zongoraművész közös hangversenyével, három kortárs darab színre állításával pedig megerősödött a „gyermekfesztiváli” vonulat. Persze öröm, hogy Kerek Gábor (*Szelidecske terve*), Szokolay Sándor (*A tavaszhozó kisleány*) és Szőnyi Erzsébet (*Aranyszárnyú méhecske*) művei nyomán lelkes miskolci és kazincbarcikai diákok előadásából köszönhetett vissza az a fesztiváli küldetés, mely szerint a zenei nevelésre a legalkalmasabb és legfogékonyabb időszak a kisgyermekkor. Az operafesztivál operahiányát azonban mindez nem pótolhatta. Még a kodályi „Legyen a zene mindenkié!” gondolat jegyében született kísérőrendezvények sem, amelyek között hallhatott a közönség népszerű Verdi-operakórusokat, Verdi-operák áriáit, operameséket, Bartók-dallamokat rézfúvós átiratban, Liszt-művekre született improvizációkat két kiváló dzsesszmuzsikust, Szakcsi Lakatos Béla és Oláh Kálmán előadásában. A színvonalas és érdekes „off-program” nem változtathat azon az elváráson, hogy egy operafesztiválra mégiscsak az operákért kell menni. Az olyan produkciókért, mint a moszkvai Galina Vishnevskaya Opera Center *Rigolettója*, amely a 2011-es fesztivál legjobb előadása lett: köszönhetően az „énekes-tanoncok” fiatalos lendületének, az operai konvenciókkal szakítani próbáló, izgalmas színpadi megjelenítésnek, az egyedi színpadi gesztusok rendszerének – és nem utolsósorban a szoliszták

nagyszerű technikájának, amely az orosz iskola legjobb hagyományai szerint készítette fel az énekeseket. Nekik köszönhető, hogy pünkösd napján, június 13-án Rigoletto lett a „nap hőse” Miskolcon.

A *Bartók + ...* fesztivál sokadjára visszatérő vendége, a moszkvai Helikon Opera idén a szentpétervári Mariinszkij Színházzal koprodukcióban készült *Nabucco*-előadással vendégszerepelt. Az előadással az orosz operarendező, Dmitrij Bertman életművének egy újabb fejezetét ismerhették meg a fesztivál kitartó látogatói. Bertman rendezői hitvallása, hogy a nézőt beleszereltesse a műfajba, amely egyesíti magában a zenét, az éneklést, a színészetet, a táncot és a költészetet. Bertman nem tagadja a műfaji hagyományt, hanem alapként használja a megújításához. Moszkvai társulata azonban valójában nem operát játszik, hanem a jelen viszonyából adódó kérdésekre hangolt énekes színházat. Érződött is ez a *Nabuccón*, amely darab bertmani változata egyrészt a náciizmusra, másrészt napjaink közel-keleti válságára és Izrael önállóságára való utalásaival egyrészt meglepően direkt, másrészt a darab előadásainak konvencióit követő részleteivel semmitmondóvá lett. A hangsúly Verdi zenéjére került – ebben viszont most sem csalódhatott a nagyjérdemű. Bertman álláspontja azonban erről is meglehetősen sajátos, mint kiderült ez az előadás után adott interjújából, amelyben úgy fogalmaz: „Verdi igazi popzeneszerző volt. A kasszának dolgozott. Ha jobban belegondolunk, a *Nabucco* olyan, mint valami báli zene. Az opera ennek ellenére vagy ezzel együtt mégis rendkívül erős, hatásos, zseniális. Pont olyan, amiért a közönség szívesen fizetett, és mégis kompromisszummentesen nagy művészet. És a megszületése óta világsiker.”

A Miskolci Operafesztivál fennállása óta azt szeretné elérni, hogy hasonlóan világsiker legyen Bartók *Kékszakállúja*, amelynek a tavalyi fesztiválra készült verzióját láthatta újra a „Bartók + Verdi 2011” közönsége. „Népoperára hangolt” művet, ahogy az Operettszínház igazgató-főrendezője, Kerényi Miklós Gábor (Kero®) láttatni szeretné Bartók egyetlen operáját. Sőt, leginkább az egész operai műfajt, mint arról a 2010-ben bemutatott *Gianni Schicchi*, és az idén készült Thomas Mann – Vajda János-darab, a *Mario és a varázsló* előadása tanúskodik. E két előadás megformálása nem is választható el igazán egymástól, mert aki emlékszik a Puccini-darab lakókocsis díszletére, ugyanazt láthatta viszont a Vajda-mű színpadi megjelenítésében. Kerényi a párhuzamot kereste a két főhős lelki világában, a szemfényvesztésben és a csalásban – és meg is találta ezt. Nem véletlen, hogy a két operát együtt adják/adták az Operettszínházban. Tagadhatatlan, hogy a rendező maga is az illúzió nagymestere: az énekhangok hangerősítéssel szólaltak meg, operaénekesek helyett népszerű musicalszínészek kerültek a címszerepekbe. Izgalmas kortárs zene látványba csomagolva, vonzerőként pedig Szabó P. Szilveszter, a musicalhős, aki a *Marióban* operát énekel. Mindenre van és lehet magyarázat. Arra is, hogy az eszköz miként szentesítheti a célt: ha a közönség Szabó P. Szilveszterért jön be az operába, akkor nyert ügyünk van. Kero® álláspontja szerint ugyanis a műfajok átjátszhatóak és átjárhatóak.

A magyarországi operaéletben betöltött helyének és szerepének egyediségét ritkán, vagy még sohasem hallható különleges produkciók színpadra állításával is hangsúlyozó Miskolci Operafesztivál a „Bartók + Verdi 2011”-re majdhogynem különlegesség nélkül maradt, miután lemondani kényszerült a hazai színpadon még soha el nem hangzott Verdi-mű, *A kalóz* bemutatását. Maradt még persze egy „adu ász”: Liszt Ferenc egyetlen operája, a *Don Sanche, avagy a szerelem kastélya*, amelyet 13 évesen komponált. A magyarországi bemutató elsőségét azonban „eloroztá” a szegedi színház operatagozata, amely a Budapesti Tavaszi Fesztivál felkérésére készítette el a saját Liszt-darabját. A miskolci *Don Sanche*-produkció egyediségét mégsem árnyékolhatta be egészen a budapesti premier, mivel a Miskolci Operafesztivál a Wagner-fesztiváljairól világszerte nevezetes Bayreuth városával együttműködve hozhatta létre saját előadását – nemzetközi környezetben, nemzetközi szereposztással, és a magyar–német műhelymunkába szlovák (Kassa) és osztrák (Eisenstadt) partnerek bekapcsolásával. Ráadásul az intenzív próbaidőszakkal Miskolcon készült előadás számos alapvető pontban eltért a korábbiól. Megmaradtak például a *recitativók*, amelyek ráadásul nem az eredeti változat szerint, hanem a stílushasonlóságot a legkevésbé sem szem előtt tartó Gerhard Krammer osztrák zeneszerző kortárs zenei kompozícióinak a kíséretében hangzottak el. A darab fiatal német rendezője, Julia Glass a Wagner-örökös Katharina Wagner felügye-

letével állította színpadra a művet, amelyben a francia és német nyelvű dialógusok mellett a főhöst alakító tenor, Byoung-Nam Hwang származása révén koreai nyelven elmondott mondatok is elhangzottak.

Egymás mellé sorolva a produkció születésének multikulturális körülményeit, első pillanatban riasztónak tűnik az előadás több szálon futó nemzetközisége. A produkción azonban mindez nem volt érezhető, egységes koncepciót követő egész lett. Különösen az értékelhető, hogy látványának ötletességével, a rendezés apró szellemességeivel XXI. századivá tudta tenni a történet bárgyúságát, a XIX. század eleji francia operát idéző nehézségét.

A kamasz Liszt művének újraértelmezése szóba került a darab „temetésén”, Bayreuthban is, ahol Nicolaus Richter karmester kifejtette: ez az előadás Liszt avantgárd szellemiségű zenei világát jelképezi, a stílus, a forma és a kompozíció megújítását...

A „szigorú, szilaj, »agresszív« nagy zenész”, Bartók Béla sem kívánhatott mást, mint a tradíciót tisztelő, de az újra mindig érzékeny és fogékony, nyitott, európeér szemléletet, amely akarva-akaratlanul történelmi és politikai hitvallás is egy közösség értékrendjéről. Érdemes felidézni egy mondatát, ha a Miskolci Operafesztivál jövőjéről is gondolkozunk: „Ha én keresztet vetnék, ezt mondanám: a természetnek, a tudománynak, a művészetnek a nevében... (Ámen)”

Forók: Bócsi Krisztián és Vajda János